

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

8

Asmuo: tarp tautos ir valstybės

VILNIUS

 Mokslo ir enciklopedijų leidykla 1996

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Raimundas Lopata

Recenzavo:

hum. m. dr. *Zigmantas Kiaupa*

hum. m. dr. *Elmantas Meilus*

Leidinių parengti talkino

Darius Staliūnas

Knygos leidimą parėmė:

Lietuvos kultūros ministerija

Lietuvos istorijos institutas

Atviros Lietuvos fondas

© Lietuvių Atgimimo
istorijos studijos, 1996

© Lietuvos istorijos
institutas, 1996

© Mokslo ir enciklopedijų
leidykla, 1996

ISSN 1392-0391

ISBN 5-420-01318-5

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	9
<i>Giedrius Subačius</i> JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS ŽEMAIČIŲ KALBA	10
<i>Rūta Čapaitė</i> JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS, JUOZO BUTAVIČIAUS, SIMONO DAUKANTO BRAIŽAI IR CHARAKTERIAI	114
<i>Reda Griškaitė</i> ISTORINĖS SAVIMONĖS IŠTAKŲ IEŠKANT: TEODORAS NARBUTAS 1808–1809 METŲ RUSIJOS–ŠVEDIJOS KARE	143
<i>Zita Medišauskienė</i> ADOMAS HONORIJUS KIRKORAS: TARP LIETUVOS, LENKIJOS IR BALTARUSIJOS	168
<i>Reda Griškaitė</i> BARONAS VASILIJUS VON ROTKIRCHAS – LIETUVIŲ MITOLOGIJOS AUTORIUS	194
<i>Grigorijus Potašenko</i> ALEKSANDRAS HILFERDINGAS. SLAVOFILAI. LIETUVA	224
<i>Egidijus Motieka</i> JONAS BASANA VIČIUS: TARP TRADICINIO IR MODERNAUS VALSTYBINGUMO	239
<i>Vilma Žaltauskaitė</i> APIE LIETUVYBĖS IDĖJĄ KUNIGO JUOZO TUMO-VAIŽGANTO PAŽIŪROSE. IKI 1904 M.	248
<i>Saulius Pivoras</i> UTOPIJOS PILIETIS VYTAUTAS PUTNA	261

<i>Vladas Sirutavičius.</i> APIE „BLOGĄ LIETUVI“ JUOZAPĄ ALBINĄ HERBAČIAUSKĄ	271
<i>Darius Staliūnas</i> „TRUPUTĮ LENKAS, TRUPUTĮ VOKIETIS, TRUPUTĮ LIETUVIS, O VISŲ PIRMA KATALIKAS...“ Vilniaus vyskupas Edwardas von der Roppas tarp etninių, pilietinių ir konfesinių vertybių	291
<i>Rimantas Miknys</i> „SVAJONĖS IŠSIPILDYS, JEIGU BŪSIU NAUDINGAS LIETUVAI...“ Architekto Antano Vivulskio tautinės identifikacijos istorinis aspektas	300
<i>Alfred Erich Senn</i> ANTANAS VISKANTAS: A LITHUANIAN WITH POLISH FRIENDS	312
<i>Alfredas Erichas Sennas</i> ANTANAS VISKANTAS: LIETUVIS SU BIČIULIAIS LENKAIS	318
<i>Raimundas Lopata</i> „TIPAS APSKRITAI LABAI DAR ĮTARIAMAS, BET REIKALINGAS“ Baronas Friedrichas von der Roppas ir Lietuvos valstybingumo atkūrimo planai	321
<i>Česlovas Laurinavičius</i> GRAFAS ALFREDAS TIŠKEVIČIUS NAUJŲJŲ LAIKŲ LIETUVOS POLITIKOJE	351
<i>Gedrius Viliūnas</i> BAJORAS TARPUKARIO LIETUVOJE: FABIJONO NEVERAVIČIAUS GYVENIMAS IR KŪRYBA	365
II. PUBLIKACIJOS	385
ADOMO VARNO KORESPONDENCIJA (1904–1909 METAI) Parengė <i>Asta Giniūnienė</i>	386
SKANDALINGIEJI JUOZO GABRIO-PARŠAIČIO DARBAI Parengė <i>Alfonsas Eidintas</i>	407
OSOBA: MIĘDZY NARODEM A PAŃSTWEM. STRESZCZENIE	456
A PERSON BETWEEN THE NATION AND THE STATE. SUMMARY	470
PERSÖNLICHKEITEN: ZWISCHEN VOLK UND STAAT. ZUSAMMENFASSUNG	484
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	500
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	515
APIE AUTORIOUS	523

STRESZCZENIE

I. Artykuły. Studia

Giedrius Subačius

JĘZYK ŻMUDZKI JERZEGO AMBROŻEGO PABREŻY

1. Jerzy Ambroży Pabreża (Jurgis Ambraziejus Pabreża) (1771–1849) stworzył własną unikatową pisownię języka żmudzkiego. Z drugiej jednak strony w pisowni języka żmudzkiego używał wszystkich liter stosowanych w ortografii polskiej. Unikatowość pisowni Pabreży polega na przystosowaniu tradycyjnej ortografii języka litewskiego i polskiego z XVIII stulecia do tekstów w języku żmudzki, doborze oraz stosowaniu liter do zapisu dźwięków mowy żmudzkiej.

2. Pabreża doskonalił z biegiem czasu ustaloną przez siebie pisownię. W Raudėnai w 1798 roku pisał jeszcze mieszaniną języka aukštockiego (a raczej tradycyjnego litewskiego języka pisanego XVIII w.) i żmudzkiego, natomiast już w 1799 roku w Twerach zdecydowanie używał języka żmudzkiego. W jego utworach zasadniczo występuje *ó* [o], *ą* [on] (nie na początku wyrazu), *ón* [on] (na początku wyrazu), *óu* [ou], *óm* [om], *yi* [ei]). W 1800 r. oraz 10 sierpnia 1801 r. zgłoskę *kia* [k'e] pisze jako *kie* (*gia* [g'e] już wcześniej oznaczał jako *gie*). Pracując w Plunge Pabreża wprowadza prawdopodobnie 29 września 1801–8 września 1802 zamiast *le* [l'ie] – *lie*. Dalej jeszcze trzykrotnie się waha, czy ponownie nie wrócić do pisowni *le* (około 5 kwietnia 1803, 1 listopada 1808 i 2 października 1809 oraz 1 stycznia 1810 – 2 kwietnia 1811). Równocześnie dźwięk *ci* [č] zastępuje *czy* [č'] – 29 września 1801–8 września 1802. W Plunge postanawia też 2 listopada 1805 dwugłoskę żmudzką [ei] oznaczać na piśmie nie jako *yi*, jak było dawniej, lecz *yy*. Idei tej jednak prędko się wyrzekł. 8 grudnia 1807–1 listopada 1808 Pabreża mieszkając już w Kartenie zaczął pisać *giy* [g'e], *kiy* [k'e] – *gy*, *ky*. Podczas pobytu w Kartenie 2 października 1809–2 kwietnia 1811 odrzucił pisownię *gie* [g'e], *kie* [k'e] i wprowadził *ge*, *ke*.

W okresie późniejszym Pabreża (od końca 1816 roku mieszkał w Kretyndze) prawie nie modyfikował swej ortografii. Warto jednak zaznaczyć, że zgodnie ze wskazówkami Pabreży 21 maja 1822 dźwięk *zi* [ž'i] zaczęto pisać jako *ži*. Nowa fala reformowania pisowni Pabreży występuje dopiero po roku 1831. Zaczęto zmieniać pisownię, mimo braku konsekwencji, spółgłosek miękkich [č'], [š'], [ž'] – wprowadzono *ć*, *ś*, *ź* tudzież na początku wyrazu zaczęto zaznaczać *ą* [on],

jak to oznaczano wcześniej w środku wyrazu. Pabreża w latach 1831–1834 nadal modyfikował i zaczął oznaczać w sposób oryginalny [č] i [š] jako čz i čz, a także po nowemu zaznaczał głoski długie i wydłużone, tj. pisał je jako litery podwójne (*aa, ee, yy, oo, óó* i in.).

3. Pabreża miał co najmniej trzy motywy lingwistyczne wprowadzania zmian do pisowni: a) ujednolicanie ortografii (*gia* [g'e], *kia* [k'e] > *gie, kie*; *ci* [č] > *cz*; *yi* [ei] > *yy* > *yi*; *giy* [g'e], *kiy* [k'e] > *gy, ky*; *gie* [g'e], *kie* [k'e] > *ge, ke*; *q* [ɕn] we wszystkich pozycjach); b) dokładniejszy zapis dźwięków języka żmudzkiego (*le* [l'ie] > *lie*; *zi* [ž'i] > *ži* > *ži*; samogłoski podwójne); c) normowanie ogólnego żmudzkiego języka literackiego (skrót: ożjl; čz, šz, głoski podwójne). Bodźcem do wprowadzania zmian do pisowni mogły służyć też przyczyny ekstralingwistyczne: zmiana miejsca zamieszkania, niespokojny stan ducha, wydarzenia społeczne.

4. Pabreża do początków reformy ortografii w 1831 roku używał jednakowej pisowni zarówno w swych tekstach naukowych jak też z literatury sakralnej. Jednakże od lat 1831–1834 teksty sakralne pisał dawniejszą pisownią (bez liter čz, šz, oraz samogłosek podwójnych). Innowacje natomiast stosował wyłącznie pisząc różnorodne teksty świeckie. Można twierdzić, że mniej więcej w latach 1828–1831 (lub nieco później) Pabreża postanowił stworzyć ogólny żmudzki język literacki do tekstów świeckich. Teksty sakralne nadal pozostawały środkiem pomocniczym wyrazu mowy oralnej. Pabreża zatem, mimo iż przez długi okres pisał po żmudzku, ożjl tworzyć postanowił dopiero mając prawie sześćdziesiąt lat.

5. Pabreża ogólny żmudzki język literacki tworzył wyłącznie dla Żmudzinów etnicznych (odrębne tradycje mowy pisanej uznawał Litwinów pruskich i Litwy właściwej). Uważał, że użytkownikami ożjl będą nie wszyscy Litwini Żmudzi, a wyłącznie wykształceni. Ogólnej żmudzkiej mowy ustnej nie modelował, gdyż tworząc zasady pisowni opierał się na języku mówionym.

6. Stworzony przez siebie ożjl Pabreża starał się upowszechniać i stosować w swych tekstach oraz w pracach swych uczniów i naśladowców (w szczególności Szymona Grossa i Józefa Butowicza (Juožas Butavičius)). Podstawowe utwory Pabreży napisane ożjl to: a) dzieło *Tayslós augumyynis*, tj. system roślin, liczące ponad 1000 stron (1843 r.); b) gramatyka oraz słowniczek polsko-żmudzki 3000 haseł podstawowych *Kaľbrieda Ležuwe Žemaytyszka* Szymona Grossa (1835 r.); c) odpis *Istorijos Žemaitiškos* (*Historii żmudzkiej*) Simonasa Daukantasa przygotowany przez Józefa Butowicza. Odpis liczy ponad 1000 stron (wykonany około 1834 roku–16 czerwca 1835). Warto zaznaczyć, że dzięki Pabreży klasztor bernardynów w Kretyndze został ważnym ogniskiem rozwoju nowej awangardowej kultury żmudzkiej po powstaniu 1831 roku.

Jednak wraz z upływem czasu ten szeroko zakrojony przez Pabreżę cel tworzenia tudzież stosowania ogólnego żmudzkiego języka literackiego uległ zapomnieniu, ponieważ w języku tym się nie ukazał w druku żaden utwór. Tak jest do dziś.

Rūta Čapaitė

CECHY CHARAKTERU PISMA I POSTACIE JERZEGO AMBROŻEGO PABREŻY, JÓZEFA BUTOWICZA ORAZ SIMONASA DAUKANTASA

O różnicy charakteru pisma Jerzego Ambrożego Pabreży, Simonasa Daukantasa, Józefa Butowicza (Juozas Butavičius) decydowały dwie przyczyny. Jedna z nich polegała na różnicy wieku między Pabreżą, Daukantasem i Butowiczem (wyjątkowo duża różnica wieku była między Pabreżą a jego uczniem Butowiczem, który był młodszy od swego nauczyciela prawie o trzydzieści pięć lat). Zatem sposób ich pisania jest odbiciem zmian, jakie zachodziły w owym czasie w ogólnej grafice pisma. Po drugie, odrębność sposobu pisania była uwarunkowana i uwytkliła ich osobiste cechy psychiczne oraz fizyczne.

Analiza grafologiczna charakteru pisma Pabreży i Butowicza wykazała, że Butowicz przebywając w klasztorze w Kretyndze nie tylko dopomógł swemu nauczycielowi przepisać rejestr terminów botanicznych w języku żmudzko-łacińskim, lecz zachęcony przez Pabreżę przepisał 1004 strony in folio *Istorija žemaitiška* (Historia żmudzka) Daukantasa, przepisał słowo wstępne do gramatyki Szymona Grossa oraz półtoręj strony początku *Taisliaus augumyynio*, t.j. systemu roślin.

Rytm, tempo charakteru pisma, kształt liter odzwierciedlają cechy charakteru Pabreży, Daukantasa, Butowicza. Na przykład ekspresję, witalność, ascetyzm, a równocześnie przemożną radość życia, harmonię wewnętrzną, pewność siebie Pabreży. Daukantas, sądząc na podstawie zmian w jego piśmie, nie był człowiekiem tak nieugiętym jak Pabreża. Właściwe mu są dość duże sprzeczności wewnętrzne. Z jednej strony charakter pisma Daukantasa wyróżniał się spokojem, określoną stylizacją, powściągliwością, co wskazuje, że był to człowiek subtelny, a nawet skromny. Z drugiej strony, ujawniająca się w piśmie stylizacja, swobodne, pełne gracji, surowe pociągnięcia, ogólny rytm charakteru pisma pozwalają przypuszczać, że był człowiekiem ambitnym, nieco zmanierowanym, dążącym, chociażby w marzeniach, do szczytnych celów. Pismo Daukantasa ujawnia jeszcze inne jego cechy – zamknięcie, pewną ponurość, charakter sangwinika. Niekiedy jego charakter pisma odzwierciedla wewnętrzną destrukcję i rozczarowanie, a równocześnie postanowienie obrony drogich mu prawd, na przykład historycznych. Butowicz, jak można sądzić według charakteru pisma tekstów przepisywanych, a więc mniej wyrazistych, był człowiekiem spokojnym, skrupulatnym, który mógł dużo i starannie pracować nad realizację cudzych pomysłów i idei. Zagłębiał się w swej pracy, w szczególności, gdy pochłaniała go treść przepisywanego tekstu lub pomysłami swymi zapalali go inni, na przykład Pabreża, czy Daukantas oddany bez reszty badaniom dziejów Litwy.

Reda Griškaitė

W POSZUKIWANIU POCZĄTKÓW ŚWIADOMOŚCI HISTORYCZNEJ:
TEODOR NARBUTT W WOJNIE ROSYJSKO-SZWEDZKIEJ LAT 1808–1809

W barwnym zyciorysie autora *Dziejów starożytnych narodu litewskiego* Teodora Narbutta (1784–1864) wojna rosyjsko-szwedzka (zwana po prostu wojną fińską) w latach 1808–1809 nie była drobnym wydarzeniem, które niknie wobec udziału historyka w budowie twierdzy bobrujskiej, a tym bardziej wobec wojen napoleońskich. W świadomości Narbutta tych parę lat pozostawiło głęboki ślad – niecodzienne wydarzenia historyczne, duże doświadczenie osobiste, przeżycia głęboko ludzkie znajdują wyraz w jego podstawowym dziele. Jest rzeczą zrozumiałą, że nie sposób odtworzyć dziś ówczesnego świata emocjonalnego historyka. Powołując się jednak na niezbyt liczne fakty można częściowo twierdzić, że Narbutt mimo młodego wieku w kampanii fińskiej uczestniczył już jako człowiek, który przyszłość swą łączył z karierą literata.

Zita Medišauskienė

ADAM HONORY KIRKOR: MIĘDZY LITWĄ, POLSKĄ I BIAŁORUSIĄ

Niniejszy artykuł bada koncepcję narodu Adama Honorego Kirkora – jednego z najaktywniejszych litewskich działaczy społecznych połowy XIX stulecia, wydawcy i naukowca, podejmuje próby ustalenia, co znaczy dla niego Litwa jako przestrzeń geograficzna, polityczna, kulturowa, duchowa.

Kirkor uważał siebie za Litwina, tj. obywatela Wielkiego Księstwa Litewskiego, mieszkańca ziem byłego WKsL. Jednakże Litwa, jak ją pojmował i odbierał, była przede wszystkim krajem słowiańskim. O takim pojmowaniu Litwy dowodzi nie tylko jego działalność praktyczna skierowana ku białoruskiej, bliższej i droższej jego sercu części Litwy, lecz w szczególności wizja dawnej Witoldowej Litwy, która naszemu bohaterowi dostarcza energii do działalności w duchu „patriotyzmu litewskiego”.

Litwa, która w źródłach historycznych nosi nazwę Rusi Litewskiej, jest „nazwą wspólną – polityczno-państwową”, nazywa państwo dwóch narodów – Litwinów i Rusinów. Państwo to, powstałe po przyłączeniu do Litwy ziem Rusi, jest spadkobiercą Rusi (Kijowskiej) i jej kultury. Ruś Litewska jest państwem słowiańskim według liczby przeważającej większości mieszkańców (autentyczni Litwini mówiący po litewsku stanowią zaledwie czternastą część ludności), władcy są pochodzenia słowiańskiego, oficjalny język państwowy – rusiński, panuje tu kultura rusińska. Ruś Litewską Kirkor odgranicza od Państwa Moskiewskiego, którego nie uważa za słowiańskie. Po Unii Lubelskiej, która zlikwidowała samodzielność Litwy, kulturę Rusinów wypchnęła cywilizacja polska. Jedynie naród białoruski zachował mowę Rusinów. Istnienie w przeszłości niezależnego potężnego WKsL daje Litwie XIX stulecia prawo do odrębności, równoprawnych stosunków z Polską.

„Kirkorowska Litwa” XIX wieku – to kraj zamieszkały przez Litwinów, Białorusinów, Polaków i inne narody. Ustalanie granic terenów zamieszkiwanych przez Litwinów i Białorusinów oparte jest na mowie mówionej ich mieszkańców, co jest czynnikiem obiektywnym. Obok tego czynnika obiektywnego, który przede wszystkim dotyczy zwykłego ludu, istnieje czynnik mający większą wagę – subiektywny, tj. świadomość narodowa, jaką mają Polacy mieszkający na Litwie (uważający się za Polaków), przeważnie spolonizowana szlachta litewska. W XIX wieku na Litwie dominuje kultura polska i język polski, co dla Kirkora jest rzeczą niezaprzeczną. Obrona kultury i języka polskiego przed rusyfikacją jest podstawowym celem działalności Kirkora. Językom narodowym – litewskiemu, białoruskiemu sympatyzuje, popiera je przede wszystkim jako środek przemówienia do serca rolnika. Wreszcie odrębność każdego narodu jest godna poszanowania, język zaś jest główną oznaką narodowości.

Język polski jest językiem szlachty. Szlachta (Kirkor nazywa ją jeszcze inteligencją) jest główną strażniczką tradycji historycznych, które są niezbędne do egzystencji narodu. Można przypuszczać, że Kirkor szlachtę litewską, mającą świadomość narodową, strzegącą tradycji historycznych, reprezentującą język i kulturę polską uważał za gwaranta niepodległości Litwy.

Oryginalność Litwy, zdaniem Kirkora, najpewniej może zachować jej członkostwo w federacji narodów słowiańskich, do której by weszła jako odrębna jednostka polityczna – państwo polietniczne kultury polskiej.

Reda Griškaitė

BARON WASYLI VON ROTKIRCH – AUTOR MITOLOGII LITEWSKIEJ

Życie i twórczość szefa żandarmerii wileńskiej – generała, aktywnego literata, publicysty, dramatopisarza podpisującego się pseudonimem Teobalda, tzn. Natchnionego przez Boga, wyrafinowanego tłumiciela powstania 1863 roku, który wiele lat poświęcił badaniom mitologii litewskiej, dotychczas nie zostały należycie ocenione, mimo że jedno z dzieł Teobalda *Литовско-языческие очерки (Zarys pogaństwa litewskiego)* niejednokrotnie było przytaczane w monografiach współczesnych badaczy mitologii litewskiej. Taką obojętność wobec postaci Rotkircha można prawdopodobnie wytłumaczyć tym, że jego największy i podstawowy utwór *Полная литовская мифология и свод мнений различных писателей о ней (Cała mitologia litewska oraz zbiór opinii o niej rozmaitych pisarzy)* nigdy nie został wydany.

Rotkirch – znawca i realizator ówczesnej polityki Rosji w guberniach litewskich, a być może nawet jej twórca, doskonale rozumiał, że swe zamiłowania może koordynować z interesami państwowymi. Zatem można przypuszczać, że *Cała mitologia litewska* stanowiła część konsekwentnej działalności szefa żandarmerii i postać badacza mitologii – żandarma tylko na pierwszy rzut oka może się wydać kontrowersyjna. Szczegóły z życiorysu Rotkircha dowodzą, że istotną granicą jego życia był rok 1863. Od pierwszych dni powstania Rotkirch czuł się niczym na polu bitwy, ale na takim, na którym potrzebna jest siła moralna, a nie fizyczna. Upowszechniać oraz wzmacniać rosyjską działalność umysłową, która

zwycięży polskość na północnym zachodzie – oto jaki mógł być świadomy cel pomysłu Rotkircha. Argument powyższy popierają jego ścisłe kontakty z ludźmi z otoczenia Michaiła Katkowa, Michaiła Siemiewskiego oraz Aleksandra Piatkowskiego.

Rotkircha raczej trudno jest nazwać typowym przedstawicielem ówczesnych urzędników rosyjskich na Litwie. Jednakże w pewnym sensie uosabia on atmosferę swej warstwy, swej grupy, swego otoczenia, dzięki niemu możemy bliżej się przyjrzeć tej zamkniętej koterii, którą możemy nazwać rosyjskim Wilnem.

Grigorij Potaszenko

ALEKSANDER HILFERDING. SŁOWIANOFIL. LITWA

Aleksander Hilferding (1831–1872) – rosyjski filolog, historyk, działacz społeczny i polityczny. W historiografii litewskiej omówiona została rola tego naukowca w zastosowaniu alfabetu rosyjskiego w pismach litewskich w trakcie układania planów rusyfikacji Litwy oraz zaciekawiono się jego propozycjami w kontekście spraw narodu litewskiego. Pozycje historyków w ocenie propozycji Hilferdinga względem narodu litewskiego są podzielone: dla jednych akademik jest „zagorzałym rusyfikatorem” (Vanda Daugirdaitė-Sruogienė), dla innych – „umiarkowanym rusyfikatorem” (Rimantas Miknys), dla jeszcze innych – przychylnym Litwinom uczonym rosyjskim, którego program polityczny zmierzał przede wszystkim do wyeliminowania na Litwie separatyzmu polskiego (Vincas Trumpa).

Niniejszy artykuł zmierza do zanalizowania propozycji Hilferdinga w kontekście wczesnych idei słowianofilskich oraz wysuwa twierdzenie, że istota propozycji akademika i stosowanie „zasady narodowej” na ziemiach litewskich w latach sześćdziesiątych XIX wieku były zbieżne z istotnymi interesami budzącego się narodu litewskiego.

Istota propozycji Hilferdinga polega na poszukiwaniu dróg uregulowania stosunków, koegzystencji między świadomymi swej tożsamości narodowej narodami centrum i kresów, narodami dużymi i małymi. W momencie przełomu historycznego jest to próba pogodzenia pojętych po nowemu interesów Rosji z dążeniami nasilających się ruchów narodowych. Cel ostateczny propozycji akademika – to dobrowolne, organiczne „włączenie” narodu litewskiego do życia społeczno-politycznego oraz kulturalnego Rosji. Naród litewski, pozbawiony swej szlachty i nie mający dostatecznej liczby własnej inteligencji, pod wpływem cywilizacji i kultury rosyjskiej wybierze orientację prorosyjską. W tym się uwypukla paradoksalność propozycji Hilferdinga: uznając prawo każdego narodu do posiadania swoistej kultury oraz szczególną misję w imię kultury humanistycznej, ogranicza dążenia polityczne narodu litewskiego (choć czyni to ze względów geopolitycznych). Równocześnie realizacja propozycji Hilferdinga w latach sześćdziesiątych XIX wieku mogła bezpośrednio się przyczynić do liberalizacji życia państwowego i społecznego w Rosji. Sformułowana w propozycjach uczonych rosyjskich „zasada narodowa” poruszana w celu ochrony wartości etnicznych oraz reformizm społeczny pobudzałyby odrodzenie narodowe

i pośrednio – do konieczności reform politycznych. Jednakże po roku 1863 stosunki rosyjsko-litewskie wkroczyły na tory polityczno-policyjnego podporządkowania Litwy Cesarstwu Rosyjskiemu, toteż zaczął dojrzewać ostry konflikt rosyjsko-litewski. Podwaliny polityki carskiej na Litwie po 1863 roku założył program generała-gubernatora Wilna Michaiła Murawjowa i jego doradców, który znał specyfikę kraju północno-zachodniego jeszcze od 1831 roku.

W propozycjach Hilferdinga ujawniła się idea autonomii narodowo-terytorialnej, której aktualność podkreślił na początku XX wieku Jonas Basanavičius po zapoznaniu się z dziełami oraz publicystyką akademika.

Uważam, że Hilferding zasłużył na szacunek jako człowiek, który pierwszy próbował zapoznać szersze warstwy społeczne Rosji z dziejami, etnografią, literaturą i językiem narodu litewskiego.

Egidijus Motieka

JONAS BASANAVIČIUS: MIĘDZY PAŃSTWOWOŚCIĄ TRADYCYJNĄ A MODERNISTYCZNĄ

W niniejszym artykule analizowane są próby stosowania przez jednego z podstawowych działaczy odrodzenia narodu litewskiego Jonasa Basanavičiusa potencjału polityczno-prawnego oraz kulturalnego Wielkiego Księstwa Litewskiego do tworzenia modelu Litwy narodowej, modernistycznej. W wielu opracowanych dokumentach znalazły odbicie te plany Basanavičiusa. Przeważająca większość uczestników litewskiego ruchu narodowego uważała problem spuścizny WKsL za niezrozumiały i niepotrzebny. Jednakże Basanavičius mówiąc o spuściznie WKsL zawsze miał w polu swego widzenia Litwę narodową, „etnograficzną”. Stawiane były istotne wymagania szlachcie litewskiej, bezpośredniej spadkobierczyńi tradycji historycznych WKsL, by włączając się do ruchu narodowego bezkompromisowo przyjęła prerogatywę czysto litewskiej tożsamości kulturowej. Odrzucana była swoistość szlachty litewskiej posługującej się na niwie kulturalnej i w życiu codziennym językiem polskim jako krzewicielki wyższej kultury. W istocie to by oznaczało asymilację szlachty litewskiej, jej lituanizację na wół przymusową.

Z drugiej strony jednak Basanavičius rozgraniczył aspekty spuścizny WKsL: prawny, polityczny oraz terytorialny. Ograniczając się do terytorium Litwy „etnograficznej” rościł pretensje do całej państwowej i prawnej spuścizny WKsL. Taka pozycja determinowała niewątpliwie sztuczny podział właścicieli ziemskich i bojarów Litwy oraz Białorusi na zasadzie terytorialnej. Faktycznie koncepcja spuścizny WKsL deklarowana przez Basanavičiusa nie była wszechstronnie przygotowana. Toteż, mimo że wizja WKsL była koniecznością egzystencjonalną, lecz posłużyła raczej jako narzędzie polityczne do tworzenia narodowej, nowoczesnej Litwy.

Vilma Žaltauskaitė

O IDEI LITEWSKOŚCI W POGŁĄDACH KSIĘDZA JUOZASA
TUMASA-VAIŽGANTASA. DO ROKU 1904

Artykuł ma na celu badanie kształtowania się liberalizmu katolickiego w procesie powstania modernistycznej Litwy, poszukiwanie aspektów modernizacji w poglądach księdza Juozasa Tumasa-Vaižgantasa (1869–1933) do roku 1904.

„Litwomania” – pozytywne nastawienie Tumasa Vaižgantasa do litewskiego ruchu narodowego zaczęło się uwypuklać w jego poglądach jeszcze w latach nauki w seminarium w Kownie (1888–1893). Katolicyzmowi Tumasa już wówczas była potrzebna litewskość, chociaż się nie zastanawiał, gdzie konkretnie ma się ona rozwinąć, gdzie ma być jej przestrzeń prawna.

Zrodził się konflikt ze zwierzchnictwem Kościoła, z kolegami starszego pokolenia, którzy bez zbytniego zgłębiania stosunku katolicyzmu do litewskości, stawiali opór rusyfikacji, ale w tej działalności nie chcieli przyznać pozytywnej roli inteligencji świeckiej. Tymczasem katolicyzm Tumasa, potrzebujący litewskości, kwestię używania języka litewskiego uważał za istotną w ocenie szlachty i duchowieństwa. Ale „litera łacińska” nie tylko różniła, lecz też jednoczyła stany i konfesje.

Tėvynės Sargas (Stróż Ojczyzny) – to nielegalny dziennik redagowany przez Tumasa i wydawany w latach 1896–1904. Odzwierciedlał on pozycję księży litewskich młodszego pokolenia. Na jego łamach poprzez „oświecanie” próbowano obudzić i „zachować” naród. W realizowaniu tego ostatniego celu przeszkadzała nie tylko rusyfikacja, lecz też polonizacja. Polacy i Litwini są katolikami, lecz tylko to ich łączy. Odrzucana jest możliwość odrodzenia przeszłości z czasów unii, chociaż nie było jeszcze wyraźnie nakreślonej pozycji co do przyszłości Litwy. Metoda pracy kulturalnej, dążenie do autonomii kulturalnej ogarnęły również bardziej szerokie cele, stwarzały większe możliwości. O umiarkowanej i konsekwentnej pozycji Tumasa przesądziły właściwe mu kroczenie „środkiem drogi”, realna ocena istniejącej sytuacji oraz odpowiadające jej cele.

Założona przez Tumasa gazeta *Žinyčia (Wiadomości)* (1900–1903), pierwszy dziennik katolicki adresowany bezpośrednio do inteligencji, również odzwierciedla realistyczną, umiarkowaną pozycję Tumasa, tezy propagowania litewskości poprzez kulturę.

Saulius Pivoras

OBYWATEL UTOPII VYTAUTAS PUTNA

W historiografii Vytautas Putna znany jest jako czerwony generał, rozstrzelany w latach stalinowskiego reżimu. Jego litewskie pochodzenie dotychczas było albo podstawą do lokalizacji symbolicznego reżimu sowieckiego (pomnik w kraju ojczystym jako miejsce oficjalnych uroczystości), albo jako oczywisty przykład wynarodowienia. Niniejszy artykuł dąży do pokazania bolszewickiego określenia się Putny, które nie jest jednoznaczne, gdyż uczestniczył on w działalności narodowej Litwinów ryskich, malował obrazy o tematyce patriotycznej, grał w

teatrze litewskim i pisał wiersze. Putna w 1920 roku zdobył sławę w wojnie domowej Rosji, spodziewał się, że rewolucja światowa dotrze również do Litwy.

Putna zrobił dużą karierę w armii sowieckiej, został generałem, był attaché wojskowym za granicą. Jednak stalinowska demoralizacja i deintelektualizacja nie wpłynęła na Putnę. Nie zapomniał o swym otoczeniu, krewnych i znajomych, podkreślał swą litewskość, w 1927 roku zaś, gdy zaostrzyły się stosunki litewsko-polskie, osobiście wysłał telegram do Piłsudskiego, w którym ujmował się za Litwą. Poświadcza to Juozas Linartas, były aktywny działacz Litwinów ryskich. Jednak Putnie wyraźnie był nie do przyjęcia ustroj społeczny i polityczny w Litwie międzywojennej. Odrodzenie narodowe nie potrafiło zespolić całego społeczeństwa Litwy. To był skutek problemów zrodzonych przez długi proces rozwoju historycznego. Stanowienie o sobie Putny, które osobiście wyglądało na bez zarzutu, przez historię zostało zdewaluowane.

Vladas Sirutavičius

O „ZŁYM LITWINIE” JÓZEFIE ALBINIE HERBACZEWSKIM

Dwoisty sposób identyfikacji narodowo-kulturalnej utrudnił Herbaczewskiemu (Herbačiauskas) integrację z życiem społecznym i kulturalnym narodowej Republiki Litewskiej, obcą mu została również Polska narodowa. Z drugiej strony taka dwoistość wpłynęła na kształtowanie się koncepcji pisarza kultury litewskiej, odrodzenia narodowego oraz państwowości Litwy. Herbaczewski uważał, że ukształtowanie się nowoczesnej litewskiej kultury narodowej jest możliwe wyłącznie na zasadzie syntezy kultury szlacheckiej (obywatelskiej) i ludowej (etnograficznej). Dlatego też pisarz w publicystyce politycznej oraz beletrystyce historycznej nawoływał do wciągania do litewskiego odrodzenia narodowego szlachty pochodzącej z ziem byłego WKsL. Państwowość Litwy powinna być przybrać postać państwa nie ściśle narodowego, lecz federalnego. Federacja ta miała się jednak opierać nie tyle na tradycji historycznej, ile na zasadach demokratyczności i dobrowolności. Celem jej było oprzeć się agresji politycznej i kulturalnej Rosji oraz drogą pokojową rozstrzygnąć kwestię Wilna. Szlachcie litewskiej końca XIX i początku XX wieku, która się demokratyzowała, takie poglądy Herbaczewskiego były bliskie.

Darius Staliūnas

„PO TROSZE POLAK, PO TROSZE NIEMIEC, PO TROSZE LITWIN,
A PRZEDĘ WSZYSTKIM KATOLIK...”

Biskup wileński Edward von der Ropp wśród wartości
etnicznych, obywatelskich i konfesyjnych

Zarówno w historiografii polskiej, jak też litewskiej biskup wileński Edward von der Ropp nader często nazywany jest od 1917 roku włącznie „po trosze Polakiem, po trosze Niemcem, po trosze Litwinem, a przede wszystkim katolikiem”. Nader

rzadko jest jednak wyjaśniana treść tych kategorii. W tym krótkim artykule wyciągany jest wniosek na podstawie analizy działalności biskupa oraz jego nie-licznych wypowiedzi, że Ropp był etnogenetycznie Niemcem, etnokulturowo – chociaż nie absolutnie – Polakiem, Litwinem zaś był o tyle, o ile droga mu była tradycja historyczna WKsL. Wiara katolicka odgrywała rolę integrującą.

Rimantas Miknys

„MARZENIA SIĘ SPEŁNIA, JEŻELI BĘDĘ POŻYTECZNY LITWIE...”

Aspekt historyczny identyfikacji narodowej architekta
Antoniego Wiwulskiego

Antoni Wiwulski (20 lutego 1877 r.–10 stycznia 1919 r.) architekt, autor „Trzech Krzyży”, kościoła pod wezwaniem Serca Jezusowego w Wilnie, kaplicy w Szydłowie, pomnika w Krakowie, wzniesionego z okazji jubileuszu 500-lecia bitwy pod Grunwaldem, bliski przyjaciel Ignacego Paderewskiego, uczestnik Wileńskich Oddziałów Samoobrony (legionów) w 1919 roku. Po jego śmierci pytano, kim był – Polakiem, Litwinem? Jednoznacznej odpowiedzi nie ma do dziś.

Problem narodowości Wiwulskiego jest rozpatrywany w aspekcie jego jako artysty przynależności do tej czy innej kultury, jego samouświadomienia. Z drugiej strony, mając na względzie pochodzenie szlacheckie Wiwulskiego, kwestia ta jest bezpośrednio związana ze stosunkiem litewskiej kultury szlacheckiej, samej szlachty do litewskości.

Należy podkreślić, że u schyłku XIX i na początku XX wieku, gdy demokratyczny ruch narodowy na Litwie otwarcie postawił kwestię etnopolitycznego oddzielenia się od Polski, część szlachty litewskiej odłączyła się od narodu i scaliła z nowym narodem polskim, inna część uważała się za obywateli WKsL, odczuwała swą etnokulturową odrębność od Polski etnicznej. Stosunki tej ostatniej z litewskim ruchem narodowym miały złożony charakter na skutek przeciwstawnego poglądu na więzi z Polską oraz zagrożenie polonizacji.

Wiwulski był typowym przedstawicielem części szlachty litewskiej, uważającej się za „obywateli” i w swej duszy, świadomości przeżył zderzenie dawnego pojęcia litewskości, uzasadnionego obywatelstwem byłego WKsL z nowym, uzasadnianym etnicznie, językowo. Odnotowywane są jego więzi z kształtującym się nowym narodem litewskim („Lithuania” paryska, zrozumienie znaczenia języka litewskiego dla tożsamości narodowej), równocześnie jednak unia z Polską wydawała mu się rzeczą naturalną i nieuniknioną. Obywatelstwo było i pozostało dla Wiwulskiego głównym wyrazem narodowości. Z powodu złożonej sytuacji językowej i kulturowej szlachty litewskiej oraz stanu geopolitycznego Litwy nie mógł się całkowicie utożsamiać z nowym narodem litewskim. Przynależność Wiwulskiego do kultury litewskiej nie budzi żadnych wątpliwości. Dowodzi tego nader litewska tematyka w jego twórczości, dzieła, które utrwaliły cechy szczególne architektury i sztuki litewskich grup subetnicznych.

Alfred Erich Senn

ANTONI WISKONT: LITWIN Z PRZYJACIÓŁMI POLAKAMI

Ksiądz Antoni Wiskont (1875–1940) jest postacią tajemniczą w dziejach pierwszej wojny światowej i Litwy międzywojennej. Biografowie przeważnie akcentowali „kontakty osobiste” Wiskonta z wpływowymi osobistościami władz, dzięki którym wydatnie się przyczynił do zachowania i rozwoju kultury litewskiej w okupowanym przez Polskę Wilnie. W historiografii nie próbowano jednak zgłębiać istoty tych „kontaktów osobistych”.

Istnieją podstawy, by twierdzić, że lata 1915–1918 w życiorysie Wiskonta zasługują na wyjątkową uwagę. Zbadanie tego okresu pozwoli udzielić bardziej dokładnej i wyczerpującej odpowiedzi na wyżej wysunięte twierdzenie.

Burza wojenna w 1915 roku zagnała go do Fryburga w Szwajcarii. Wiskont próbował tu kooperować działalność wspierania i pomocy Litwie, która ucierpiała od wojny, z podobną działalnością Polaków. Z nawiązanych tu kontaktów, „więzi osobistych” korzystał nie tylko w czasie wojny, ale i po wojnie w okupowanym Wilnie.

Inna instytucja, z którą ksiądz zaczął współpracować jeszcze w 1915 roku było Litewskie Biuro Informacji w Lozannie, którym kierował Juozas Gabrys. Należy co prawda podkreślić, że współpraca nie toczyła się gładko, gdyż od początku stali się trudnymi do pogodzenia konkurentami.

Wreszcie trzecia organizacja, która przyczyniła się do poszerzenia kręgu ich znajomości, była Komisja Wschodnia założona 12 maja 1918 roku wspólnie z francusko-szwajcarskim dziennikarzem Edmundem Privatou. Założyciele komisji zamierzali pod jej sztandarem zjednoczyć przedstawicieli Polaków, Litwinów, Białorusinów, Ukraińców, którzy by analizowali wszystkie fakty, dotyczące praw reprezentowanych narodów oraz nieporozumienia między nimi, przekonać organy reprezentacyjne wspomnianych wyżej narodów oraz przyszły Kongres Pokojowy o słuszności swych wniosków. Niestety, Komisja Wschodnia szybko się rozpadła w wyniku braku zgodności wewnątrz.

W artykule omawiane są również wydarzenia 1919 roku, gdy Wiskont po powrocie do Wilna zbliżył się z otoczeniem Józefa Piłsudskiego – Leonem Wasilewskim i innymi. Ksiądz litewski udawał im, że na ziemiach byłego WKsL pragnie widzieć współpracę Polaków z Litwinami, nie zaś ich nieustanny antagonizm. Pokazywał nawet Wasilewskiemu materiały w tej kwestii z korespondencji z nuncjuszem papieskim w Warszawie Achille Ratti (późniejszy papież Pius XI).

Działalność Wiskonta w latach 1915–1919 nie wydała oczywiście obfitych owoców. Jego działalność filantropijna również nie uwieńczyła się sukcesem. Rozpadła się Komisja Wschodnia, nie powiodła się w 1919 roku zawiązywana z piłsudczykami intryga.

Raimundas Lopata

„OGÓLNIIE BIORĄC TYP BARDZO PODEJRZANY, ALE POTRZEBNY“

Baron Friedrich von der Ropp oraz plany odbudowy państwowości Litwy

W artykule tym dokonuje się weryfikacji rozpowszechnionej w historiografii opinii o Roppie (agent ministerstwa spraw zagranicznych Niemiec) oraz podejmuje próbę oceny znaczenia jego działalności w odbudowie państwowości Litwy. Nie ulega wątpliwości, że pochodzenie Roppa (urodzonego 21 października 1879 roku w Daudžgiriai, zmarłego w Bad Godesbergu 21 lutego 1964 roku), studia w Niemczech, praca w koloniach Reichu stworzyły warunki do nawiązania szerokich kontaktów. Największą badając rolę odegrała jego znajomość, a później praca z Albertem Ballinem, dyrektorem generalnym kompanii statków „Hamburg–Ameryka“, osobą bliską Wilhelmowi II, bardzo wpływową na Vilhelmstrasse. Zakłada się, że właśnie w tym kontekście należy oceniać współpracę Roppa z ministerstwem spraw zagranicznych Niemiec. Mniej więcej na początku 1916 roku baron aktywnie się zabrał do wcielania idei założenia ligi narodów ujarzmionych przez Rosję, gdyż polityka Reichu względem Rosji stwarzała po temu warunki. Za pośrednictwem ligi nawiązał kontakty z Litwinami w Litwie i Szwajcarii (Juozasem Gabrysem). Od końca 1916 roku Ropp działalność swą poświęcał Litwie, podejmował próby realizacji koncepcji ograniczonej samodzielności Litwy (w związku z Niemcami). Baron próbował założyć w tym celu partię reprezentującą wszystkie litewskie warstwy społeczne, która by broniła tej koncepcji. Właśnie Ropp zabiegał o uzyskanie poparcia wyższych warstw społecznych Litwy, by wspólnie z nimi iść na kompromis we współpracy z Tarybą (Radą) Litwy. Gdy zamiar się nie powiódł, w październiku–listopadzie 1918 roku starał się wziąć w swoje ręce inicjatywę utworzenia rządu Litwy. Konflikt z Tarybą Litwy wciąż się zaostrzał. W 1919 roku Ropp znalazł sprzymierzeńca – Juozasa Gabrysa. Jednakże ani poparcie Francuzów, ani kontakty z bermontowcami nie przyniosły spodziewanych wyników. Odwrotnie, baron zapłacił za to utratą zaufania społeczności litewskiej.

Česlovas Laurinavičius

HRABIA ALFRED TYSZKIEWICZ W POLITYCE NOWOŻYTNEJ LITWY

Niniejszy artykuł poświęcony jest hrabiemu Alfredowi Tyszkiewiczowi. Materiałów o nim jest mało, ale działalność hrabiego odzwierciedlają dokumenty ministerstwa spraw zagranicznych Litwy. Hrabia Alfred Tyszkiewicz był przedstawicielem Litwy w Londynie od jesieni 1919 roku do końca 1920 roku. Dla tworzącego się państwa litewskiego był to bardzo ważny, a nawet decydujący okres. Dlatego w artykule osobowość Alfreda Tyszkiewicza pokazana jest na tle analizy perypetii polityki zagranicznej Litwy w latach 1919–1920. Metoda ta nie jest wkładem do determinizmu historycznego, gdyż zasadnicza uwaga jest tu

poświęcona uwypukleniu starań jednostki zmierzającej do zmiany niepowstrzymanego biegu wydarzeń.

Właśnie w Anglii Tyszkiewiczowi wypadło dostosowywać politykę Litwy do kroków podejmowanych przez Londyn i Moskwę. Niestety, decyzje podjęte w sierpniu–wrześniu 1920 roku nie były pomysłne. Nie udało się obronić spraw Litwy.

W artykule wyciągany jest wniosek, że Tyszkiewicza spotkało niepowodzenie nie jako dyplomate, lecz jako obywatela Litwy. Napięcie panujące między „prawdziwymi” i „nieprawdziwymi” Litwinami kępowało inicjatywę, konkretne zaś działania podporządkowywało kryteriom ideologicznym, a nie racjonalnym czy moralnym. Tyszkiewicz próbował protestować przeciw narzucanym regułom gry, więc został usunięty.

Giedrius Viliūnas

SZLACHCIC W LITWIE OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO: ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ FABIJONASA NEVERAVIČIUSA

Artykuł omawia zjawisko mentalności szlacheckiej w działalności społecznej i twórczości mało znanego pisarza litewskiego lat międzywojennych. Wachlarz poglądów Fabijonasa Neveravičiusa (6 (19) lipca 1900 r.–17 kwietnia 1984 r.) jest bardzo szeroki: to wierność polityczna Litwie (uczestnik walk o niepodległość, oficer wojska litewskiego od 1919 roku, aktywny działacz rezystencji na emigracji powojennej) oraz nastroje opozycyjne (uczestniczył w puczu 1934 roku), nastawienie demokratyczne i liberalne. Jedna z podstawowych dziedzin jego szerokich zainteresowań (pisarz, tłumacz z kilku języków, dziennikarz) – to zabieganie o wznowienie dialogu kulturalnego litewsko-polskiego (przekłady i kontakty osobiste w latach trzydziestych, działalność w Wilnie w latach drugiej wojny światowej i w warstwach emigracyjnych po wojnie w Londynie). W swych powieściach historycznych *Blaškoms liepsnos*, 1936 (*Miotane płomienie*), *Erškėčiai*, 1937 (*Ciernie*), Neveravičius jedyny spośród litewskich pisarzy przedwojennych przedstawił okres upadku Rzeczypospolitej (na przełomie XVIII–XIX w.) sugerownie aktualizując tradycje Litwy szlacheckiej oraz kultury, zdementował panującą ówczesnie ideologię. W utworach, obrazujących czasy nowożytne, poruszał tematykę mieszczańską, był jednym z pierwszych twórców litewskiej literatury burżuazyjnej. Działalność społeczna i literacka Neveravičiusa potwierdza, że tradycja kultury szlacheckiej była aktualna również w międzywojennej Republice Litewskiej.

II. Publikacje

KORESPONDENCJA ADOMASA VARNASA (LATA 1904–1909)

Przygotowała *Asta Giniūniene*

Do publikacji tej wykorzystana została nieduża część korespondencji – z jednego 1908 roku – przechowywanej w Kowieńskim Muzeum Sztuki Mikolajusa Konstantinasa Čiurlionisa z archiwum Adomasa Varnasa (wyjątek stanowi jeden list

z 1909 roku). Materiał ten łączy się pośrednio ze stowarzyszeniem „Rūta“, gdyż piszą jej byli członkowie: Adomas Varnas (1879–1979), pisarz Józef Albin Herbaczewski (1876–1944), muzyk, kierownik chóru Zigmantas Skirgaila (1882–1962), malarz Adalbertas Staneika (1885–1962), malarz, historyk sztuki, krytyk Ignas Šlapelis (1881–1955). Korespondencję tę miało sens uzupełnienie dwoma nader ważnymi listami Adomasa Varnasa do Povilasa Višinskasa z 1904 roku, przechowywanymi w dziale rękopisów Wileńskiej Biblioteki Uniwersyteckiej, f. 377, w których podany jest szczegółowy opis dziejów powstawania „Rūty“, planów, niespełnionych marzeń. W korespondencji z 1908 roku uwypukla się częstokroć nader złożony stosunek korespondentów do Ojczyzny, społeczeństwa, ich stan ogólny, kontakty wzajemne oraz przeżycia. Ciekawe są rozważania o aktualnych tematach sztuki, zagadnieniach życiowych. Ta szeroko rozwinięta sieć korespondencji jest bezpośrednim, chociaż fragmentarycznym odbiciem życia twórców na początku XX wieku.

Listy drukowane są w całości, tekst ich jest autentyczny. Zostały zamieszczone chronologicznie, załączone są krótkie objaśnienia.

SKANDALICZNE PRACE JUOZASA GABRYSA-PARŠAITISA

Przygotował *Alfonsas Eidintas*

Juozas Gabrys-Paršaitis (1880–1951) – pierwszy znany na Zachodzie litewski polityk i publicysta, który tak wiele zdziałał dla poruszenia kwestii Litwy w Europie Zachodniej oraz USA, po odbudowie państwa litewskiego nie wszedł jednak do elity władz. Przeszkodziły mu w tym jego impulsywny egocentryczny charakter, ryzykowna współpraca z Francuzami, Niemcami, Anglikami i Polakami w latach pierwszej wojny światowej. W latach 1917–1918 Gabrys miał konflikt z premierem Państwa Litewskiego Antanasem Smetoną i Augustinasem Voldemarasem, którzy później zostali przywódcami państwa. Gabrysa skompromitował jego list z dnia 5 listopada 1918 roku do przywódcy bolszewickiego Litwy Kapsukasa, w którym proponował mu swoją współpracę.

Sporo nieznanych intryg Gabrysa zostało ujawnionych w 1925 roku w czasie jego procesu sądowego z Voldemarasem w Kownie. Po procesie tym Gabrys mógł robić intrygi jedynie za kulisami dyplomacji litewskiej, w społeczeństwie nie odgrywał już większej roli.

Przełożyła *Jadwiga Rauckienė*